

Rezultati istraživanja u Lovasu (zapadni Srijem) 2019. godine - Kasnohalštatsko i ranolatensko groblje

---

Dizdar, Marko

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2020, XVI, 18 - 30**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:291:495344>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported](#)/[Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales

Instituti

Archaeologici

XVI - 2020

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Editor's office address

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
http://www.iarh.hr

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Marko Dizdar

Uredništvo/Editorial board

Katarina Botić, Hrvoje Kalafatić, Ana Konestra, Siniša Krznar, Andreja Kudelić, Bartul Šiljeg, Asja Tonc, Marina Ugarković, Mario Gavranović (Austrija), Boštjan Laharnar, Alenka Tomaž (Slovenija), Vesna Bikić, Perica Špehar (Srbija), Miklós Takács (Mađarska)

Izdavački savjet/Editorial committee

Jura Belaj, Marko Dizdar, Saša Kovačević, Goranka Lipovac Vrkljan, Daria Ložnjak Dizdar, Branka Migotti, Ivana Ožanić Roguljić, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Tatjana Tkalčec, Željko Tomičić, Ante Uglešić, Snježana Vrdoljak

Lektura/Language editor

Ivana Majer i Marko Dizdar (hrvatski jezik/Croatian)

Prijevod na engleski/English translation

Marko Maras, Kristina Deskar i autori / Marko Maras, Kristina Deskar and authors

Korektura/Proofreaders

Katarina Botić

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

©Institute of archaeology, Zagreb 2020.

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indeks/
Annales Instituti Archaeologici are included in the index:
Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index
SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom /
This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 8**   **Andrea Rimpf**
Anita Rapan Papeša
Marko Dizdar
- Rezultati zaštitnih istraživanja kasnoavarodobnoga groblja Šarengrad – Klopare 2019. godine
- 18**   **Marko Dizdar**
- Rezultati istraživanja u Lovasu (zapadni Srijem) 2019. godine – Kasnohalštatsko i ranolatensko groblje
- 31**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
- Prilog poznavanju topografije Sotina (*Cornacum*) u rimsko doba
- 39**   **Boris Kratofil**
Marko Dizdar
Hrvoje Vulić
- Zaštitno arheološko istraživanje rimskodobnoga tumula 1 u Starim Jankovcima 2017.–2019. godine
- 54**   **Katarina Botić**
- Kasnoneolitičko naselje Bršadin – Pašnjak pod selom, krono-stratigrafski prikaz tri sezone arheoloških istraživanja
- 71**   **Ivana Ožanić Roguljić**
Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić
- Prilog poznavanju topografije teritorija kolonije Elije Murse unutar dnevne zone kretanja (*cotidianus excursus*)
- 78**   **Dženi Los**
- Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja lokaliteta AN 6 Hermanov vinograd 1 na trasi južne obilaznice grada Osijeka
- 90**   **Dženi Los**
- Rezultati arheološkoga istraživanja lokaliteta AN 2 Beli Manastir – Popova Zemlja
- 103**   **Saša Kovačević**
- Nova Bukovica – Sjenjak 2019. godine

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 8**   **Andrea Rimpf**
Anita Rapan Papeša
Marko Dizdar
- The results of the rescue excavations of the Late Avar Age cemetery of Šarengrad – Klopare in 2019*
- 18**   **Marko Dizdar**
- Research results in Lovas (Western Sirmia) in 2019 – The Late Hallstatt and the Early La Tène cemetery*
- 31**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
- A contribution to the understanding of the topography of Sotin (Cornacum) in Roman period*
- 39**   **Boris Kratofil**
Marko Dizdar
Hrvoje Vulić
- Rescue archaeological excavations of the Roman age tumulus 1 in Stari Jankovci in 2017–2019*
- 54**   **Katarina Botić**
- Late Neolithic settlement Bršadin – Pašnjak pod selom, chronostratigraphic sequence of three seasons of archaeological research*
- 71**   **Ivana Ožanić Roguljić**
Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić
- Contribution to the topography of the territory of the colony Aelia Mursa within the daily movement zone (cotidianus excursus)*
- 78**   **Dženi Los**
- Results of the rescue archaeological excavations of the site AN 6 Hermanov Vinograd 1 on the southern bypass route of the city of Osijek*
- 90**   **Dženi Los**
- Results of the archaeological excavations of the site AN 2 Beli Manastir – Popova Zemlja*
- 103**   **Saša Kovačević**
- Nova Bukovica – Sjenjak in 2019*

108 Marko Dizdar

Rezultati istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje u 2019. godini

108 Marko Dizdar

Research results of the La Tène culture cemetery at Zvonimirovo – Veliko polje in 2019

**114 Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar
Mario Gavranović
Marija Mihaljević**

Dolina na Savi – istraživanje naselja 2019. godine i osvrt na korištenje krajolika uz Savu u kasnome brončanom dobu

**114 Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar
Mario Gavranović
Marija Mihaljević**

Dolina na Savi – Excavations of the settlement in 2019 and an overview of the use of landscape along the River Sava in the Late Bronze Age

122 Juraj Belaj

O arheološkim istraživanjima ivanovačke kapele na lokalitetu Pakrac – Stari grad 2019. godine

122 Juraj Belaj

On the archaeological excavations of the chapel of the Knights Hospitaller at the site of Pakrac – Stari Grad in 2019

**135 Branko Mušič
Barbara Horn
Filip Matijević
Ivan Valent
Tajana Sekelj Ivančan**

Geofizička istraživanja arheoloških nalazišta s pretpostavljenom željezarskom djelatnošću na primjeru lokaliteta Bakovčice, Nadbarice i Ždala

**135 Branko Mušič
Barbara Horn
Filip Matijević
Ivan Valent
Tajana Sekelj Ivančan**

Geophysical research of archaeological sites with presumed iron-working activity on the example of the sites of Bakovčice, Nadbarice, and Ždala

143 Tena Karavidović

Močvarna željezna ruda – eksperimentalno testiranje utjecaja prženja rude na postupak taljenja i krajnji proizvod

143 Tena Karavidović

Bog iron ore – experimental testing of the impact of ore roasting on the melting process and the end product

153 Saša Kovačević

Zaštitna arheološka istraživanja tumula 1 – Gomile u Jalžabetu u 2019. godine

153 Saša Kovačević

Rescue archaeological excavations of tumulus 1 – Gomila in Jalžabet in 2019

159 Saša Kovačević

IRON-AGE-DANUBE INTERREG DTP 2019. u Jalžabetu: Od istraživanja i očuvanja do prezentacije i održive uporabe arheoloških spomenika, lokaliteta i krajolika

159 Saša Kovačević

IRON-AGE-DANUBE INTERREG DTP 2019 in Jalžabet: From research and preservation to the presentation and sustainable use of archaeological monuments, sites, and landscapes

**163 Luka Štefan
Sebastijan Stingl
Tomislav Čanković
Jelena Maslač
Sanja Sekulić
Maja Mrvelj**

Topografija i reambulacija Žumberačkoga gorja

**163 Luka Štefan
Sebastijan Stingl
Tomislav Čanković
Jelena Maslač
Sanja Sekulić
Maja Mrvelj**

Topography and revision of the Žumberak range

180 Andreja Kudelić Nikolina Bencetić Snježana Vrdoljak	180 Andreja Kudelić Nikolina Bencetić Snježana Vrdoljak
Kasno brončano i rano željezno doba na gradini Crkvišće – Bukovlje	<i>Late Bronze and Early Iron Age at the hillfort of Crkvišće – Bukovlje</i>
201 Gaetano Benčić Ana Konestra Enrico Cirelli	201 Gaetano Benčić Ana Konestra Enrico Cirelli
Stari Tar/Tarovec (St. Blek, Tar) – pokušaj tipološke i funkcionalne interpretacije sakralnoga sklopa unutar srednjovjekovnoga naselja	<i>Stari Tar/Tarovec (St. Blek, Tar) – attempt at a typological and functional interpretation of the sacral complex within the medieval settlement</i>
219 +Tihomir Percan James C. M. Ahern Darko Komšo Siniša Radović Mario Novak Katarina Gerometta Lia Vidas Ivor Janković	219 +Tihomir Percan James C. M. Ahern Darko Komšo Siniša Radović Mario Novak Katarina Gerometta Lia Vidas Ivor Janković
Istraživanja u Ljubićevoj pećini kraj Marčane u sezoni 2020.	<i>Excavations in Ljubićeva Pećina near Marčana in the 2020 season</i>
229 Ana Konestra Fabian Welc Paula Androić Gračanin Kamil Rabięga Bartosz Nowacki Agnese Kukela	229 Ana Konestra Fabian Welc Paula Androić Gračanin Kamil Rabięga Bartosz Nowacki Agnese Kukela
Tipologija i organizacija otočnih naselja Raba kroz dijakronijski pristup – Prvi podaci multidisciplinarnih istraživanja	<i>Rab island settlement typology and organisation through a diachronic approach – First data from a multidisciplinary research</i>
245 Lujana Paraman Marina Ugarković Martin Steskal	245 Lujana Paraman Marina Ugarković Martin Steskal
Terenski pregled i dokumentiranje gradinskih nalazišta na širem trogirskom području u 2019. godini kao uvod u sustavno istraživanje Hiličkoga poluotoka	<i>Field survey and documenting of hillfort sites in the wider Trogir area in 2019 as an introduction to a systematic research of the Hyllean peninsula</i>
269 Maja Zeman Ana Marinković Ivana Ožanić Roguljić Marina Šiša Vivek Suzana Damiani	269 Maja Zeman Ana Marinković Ivana Ožanić Roguljić Marina Šiša Vivek Suzana Damiani
Preliminarna analiza rezultata aktivnosti istraživačko-edukacijskoga projekta Otkrivanje starih dubrovačkih katedrala (2018.–2020.)	<i>Preliminary analysis of activity results for the research and educational project Discovering the Old Dubrovnik Cathedrals (2018–2020)</i>

Kratki izvještaji o istraživanjima

283-301

Short field reports

283-301

**Ostala znanstvena djelatnost
Instituta za arheologiju**

302-314

**Additional scientific activity of the
Institute**

302-314

Arheološka istraživanja

Archaeological Excavations

1. Šaregrad – Klopare
2. Lovas – Ulica A. Starčevića
3. Sotin
4. Stari Jankovci – Jankovačka Dubrava
5. Bršadin – Pašnjak pod selom
6. Osijek
7. Osijek – Hermanov vinograd
8. Beli Manastir – Popova zemlja
9. Nova Bukovica – Sjenjak
10. Zvonimirovo – Veliko polje
11. Dolina – Babine Grede
12. Pakrac – Stari grad
13. Ždala – Telek
14. Virje – Sušine i Volarski breg
15. Bakovčice – Velike livade 1 i Nadbarice 1
16. Hlebine – Velike Hlebine i Dedanovice
17. Jalžabet – Gomila
18. Žumberačko gorje
19. Bukovlje – Crkvišće
20. Tar – Stancija Blek
21. Marčana – Ljubićeva pećina
22. Rab – Lopar
23. Trogir
24. Dubrovnik

Rezultati istraživanja u Lovasu (zapadni Srijem) 2019. godine – Kasnohalštatsko i ranolatensko groblje

Research results in Lovas (Western Syrmia) in 2019 – The Late Hallstatt and the Early La Tène cemetery

MARKO DIZDAR
Institut za arheologiju
Ulica Ljudevita Gaja 32
HR-10000 Zagreb
marko.dizdar@iarh.hr

Primljeno: 06. 03. 2020.
Prihvaćeno: 29. 03. 2020.

Tijekom ljeta 2019. godine, u okviru projekta FEMINE, proveden je nastavak probnih istraživanja kasnohalštatskoga i ranolatenskoga groblja u Lovasu u zapadnome Srijemu. Groblje je smješteno u samome središtu naselja, na blagome uzvišenju koje je položeno uz istočni rub lesne uzvisine, a otkriveno je tijekom izgradnje vodovoda sedamdesetih godina 20. stoljeća kada su pronađeni kosturni grobovi koji su datirani u mlađu fazu starijega željeznog doba. U pokusnim istraživanjima provedenim 2018. godine otkriveno je biritualno groblje s kraja starijega te početka mlađega željeznog doba. U nastavku istraživanja otkrivene su grobne cjeline koje potvrđuju datiranje i rasprostranjenost groblja, pri čemu se izdvajaju predmetima nošnje i nakita bogato opremljeni kosturni grobovi žena. Isto tako, izniman nalaz predstavlja otkriće ukopa konja sa željeznim žvalama kakve se nalaze na prostoru Donjega Podunavlja. Pokusna istraživanja provedena u Lovasu u okviru projekta FEMINE potvrdila su pretpostavke kako se radi o izuzetno važnome nalazištu s prijelaza starijega u mlađe željezno doba, pri čemu je od posebne važnosti otkriće zatvorenih grobnih cjelina s nalazima predmeta ženske nošnje i nakita te pripadajućim antropološkim uzorkom koji će omogućiti provedbu interdisciplinarnih bioarheoloških analiza.

Ključne riječi: groblje, Lovas, faza Čurug, rani laten, ženska nošnja, nakit, bioarheološka analiza, ukop konja

During the summer of 2019, within the FEMINE project, trial excavations were continued in the Late Hallstatt and the Early La Tène cemetery in Lovas in western Syrmia. The cemetery is located in the very centre of the village, on a gentle elevation lying along the eastern edge of the loess plateau. It was discovered during the construction of the waterworks in the 1970s, when inhumation graves were found and dated to the younger phase of the Early Iron Age. The trial excavations conducted in 2018 discovered a biritual cemetery from the end of the Early Iron Age and the beginning of the Late Iron Age. When the excavations continued, they found more funerary complexes confirming the dates and layout of the cemetery. What particularly stood out were women's inhumation graves richly furnished with items of costume and jewellery. Also, there was an exceptional find – the burial of a horse with iron bit of the form found in the area of the Lower Danube. The trial excavations in Lovas within the FEMINE project have confirmed the hypothesis that this is an exceptionally important site from the transition from the Early to Late Iron Age. Particular importance has been attached to the discovery of closed funerary complexes with female costume and jewellery items and the associated anthropological sample that will enable interdisciplinary bioarchaeological analyses.

Keywords: cemetery, Lovas, Čurug phase, Early La Tène, female costume, jewellery, bioarchaeological analysis, horse burial

UVOD

Tijekom srpnja 2019. godine Institut za arheologiju proveo je nastavak pokusnih arheoloških istraživanja prapovijesnoga nalazišta smještenoga u Ulici A. Starčevića u Lovasu (općina Lovas, Vukovarsko-srijemska županija).¹ Istraživanja su provedena u okviru istraživačkoga projekta Hrvatske zaklade za znanost *Željeznodobni ženski identiteti u južnom dijelu Karpatске kotline* (FEMINE / IP-06-2016-1749). Jedan od znanstvenih ciljeva projekta FEMINE predstavlja istraživanje željeznodobnih groblja u Podunavlju koja pripadaju onim fazama razvoja za koja nisu poznati nalazi zatvorenih grobnih cjelina s pripadajućim antropološkim uzorkom koje bi mogle posvjedočiti o različitim aspektima društvenih identiteta žena tijekom promatranoga razdoblja. Zbog toga su krajem 2018. godine u Ulici A. Starčevića, koja se nalazi u središtu današnjega Lovasa, provedena pokusna iskopavanja (Dizdar 2019a: 10, karta 2) kako bi se provjerile spoznaje o postojanju groblja datiranoga u mladu fazu starijega željeznoga doba kojega je sredinom 70-ih godina 20. stoljeća otkrio kustos Gradskoga muzeja u Vukovaru A. Dorn (A. Dorn, Vukovarske novine od 9. kolovoza 1975. godine; Bunčić 2007: 46). Tada su prilikom iskopa kanala za vodovod u Ulici A. Starčevića od k.br. 14 do k.br. 18 pronađena četiri kosturna groba koja su, na osnovi nalaza željeznoga koplja i staklenih perli, datirana u mladu fazu starijega željeznoga doba, odnosno oko 500. god. pr. Kr. (Dizdar 2019a: 10).²

Arheološko nalazište smješteno je na istočnome rubu dubokoga prirodnog usjeka kojim protječe manji vodotok, odnosno sjeverno od samoga središta Lovasa (Dizdar 2019a: 10, karta 2). Radi se o intenzivno naseljenome prostoru, no primjetno je kako se idući od središta naselja prema sjeveru teren postupno uzdiže. Isto tako, blago uzvišenje postupno se spušta i prema istoku. Upravo se na opisanome blago povišenome položaju nalazi mjesto otkrića kosturnih grobova koje spominje A. Dorn te grobova otkrivenih u probnim istraživanjima 2018. godine. Tada je u Ulici A. Starčevića istraženo šest sonde ukupne površine 323 m², pri čemu su otkrivena tri groba – dva kosturna i jedan paljevinski koji su datirani u kraj starijega te u početak mlađega željeznoga doba (Dizdar 2019a: 10–12, sl. 1–4). Brojem nalaza predmeta nošnje i nakita posebno se izdvaja grob 3 otkriven u sondi 5 koja se nalazila u vrtu kuće na k.br. 16 u kojem je bila pokopana bogato opremljena pokojnica stara više od 50 godina.³ Od predmeta nošnje pronađeni su ulomci dvije brončane fibule, dok nakitu pripadaju nalazi dvije brončane narukvice te staklene perle. Grob je nalazima datiran u LT B2 (Dizdar 2019a: 15–17, sl. 10–11).

Cilj iskopavanja poduzetih u srpnju 2019. godine bio je usmjeren na definiranje prostora rasprostiranja groblja te otkriće novih grobnih cjelina kako bi se provjerile prikupljene kronološke spoznaje o početku pokopavanja na groblju, dok bi karakteristični nalazi predmeta ženske nošnje i nakita mogli posvjedočiti o različitim aspektima

ženskih društvenih identiteta tijekom prijelaza starijega na mlađe željezno doba. Naime, otkriće groba 2, koji je istražen 2018. godine, ukazivalo je kako početak pokopavanja vjerojatno treba datirati u kraj starijega željeznoga doba. Iako u grobu nije bilo nalaza, orijentacija i položaj ruku pokojnika ukazivali su na mogućnost datiranja groba u završnu fazu starijega željeznoga doba, odnosno u fazu Čurug (Dizdar 2019a: 15, sl. 8–9).⁴ Isto tako, brojni stambeni objekti koji su u nizu smješteni niz ulicu A. Starčevića ograničavali su prostor iskopavanja na uski pojas između nogostupa i kolnika te na prostor vrta i okućnice na k.br. 16.⁵

Ukupno su tijekom iskopavanja provedenih 2019. godine istražene tri sonde (sl. 1). Na prostoru između kolnika i nogostupa kod k.br. 16, odnosno uz sami nogostup, nalazila se sonda 8 dimenzija 27 x 3,50 m (sl. 4) koja je bila usporedna sa sondom 1 iz istraživanja 2018. godine položenom do kanala za oborinske vode koji slijedi smjer pružanja ceste. S obzirom na otkriće groba u sondi 5 2018. godine, iskopavanja su nastavljena i u istočnome dijelu vrta na k.br. 16 vlasnice Danice Krpan gdje je istražena sonda 7 dimenzija 22 x 14 m (sl. 2). Sonda 7 obuhvatila je najveći dio vrta te se nastavlja na sonde 5 i 6 iz istraživanja provedenih 2018. godine (sl. 1). Na istoj je čestici, južno od kuće te istočno od ulice, istražena sonda 9 dimenzija 8,50 x 2,50 m. Budući da su u sondama 8 i 9 uz rubove iskopa pronađeni grobovi, napravljena su i manja proširenja kako bi se grobovi istražili te dokumentirali u cjelosti. Kroz sve tri sonde istražena je površina od 402 m², odnosno ukupno je tijekom 2018. i 2019. godine istraženo 725 m² nalazišta (sl. 1).

Prosječna dubina iskopa iznosila je oko 0,50 – 1 m, a dokumentirana okomita stratigrafija odgovara geološkim slojevima – ispod sloja tamnosivoga humusa (SJ 01), izdvojen je sloj tamnosmeđega lesa (SJ 02) te potom svijetlosmeđega lesa (SJ 03). Sloj tamnosmeđega lesa (SJ 02) dokumentiran je u svim sondama, pri čemu je primjetno kako je u južnome dijelu sonde 7, na mjestu gdje se uzvišenje polako spušta prema sjeveru, njegova debljina iznosila oko 0,50 m. Samo se u sjevernome dijelu sonde 8 ispod sloja humusa SJ 01 odmah nalazi svijetlosmeđi sloj lesa SJ 03. Svi pronađeni grobovi bili su ukopani u slojeve SJ 02 i SJ 03, ovisno o njihovome položaju na nalazištu. Sloj humusa SJ 01 debljine do 0,50 m u sondi 7 iskopan je strojno, nakon čega je uslijedilo poravnanje profila iskopa te ručni iskop SJ 02. U sondama 8 i 9 sloj humusa SJ 01 iskopan je ručno, kao i SJ 02 koji se nalazio ispod. U sondi 8 izdvojeni su brojni moderni ukopi za instalacije (struja, plin, telefon, voda, kanalizacija) koji slijede smjer pružanja ulice, pri čemu su ukopi oštetili pronađene grobove. Isto tako, u svim istraženim sondama nalazile su se i brojne zapune modernih ukopa te ostaci objekata nastalih tijekom kraja 19. i početkom 20. stoljeća. Najčešće se radi o različitim vrstama pravokutnih jama koje su vjerojatno nastale odlaganjem različitih vrsta otpada iz domaćinstva ili su to ostaci ukopa za temelje nekadašnjih pomoćnih objekata. Spomenuti su ukopi, s obzirom na svoju veličinu, u

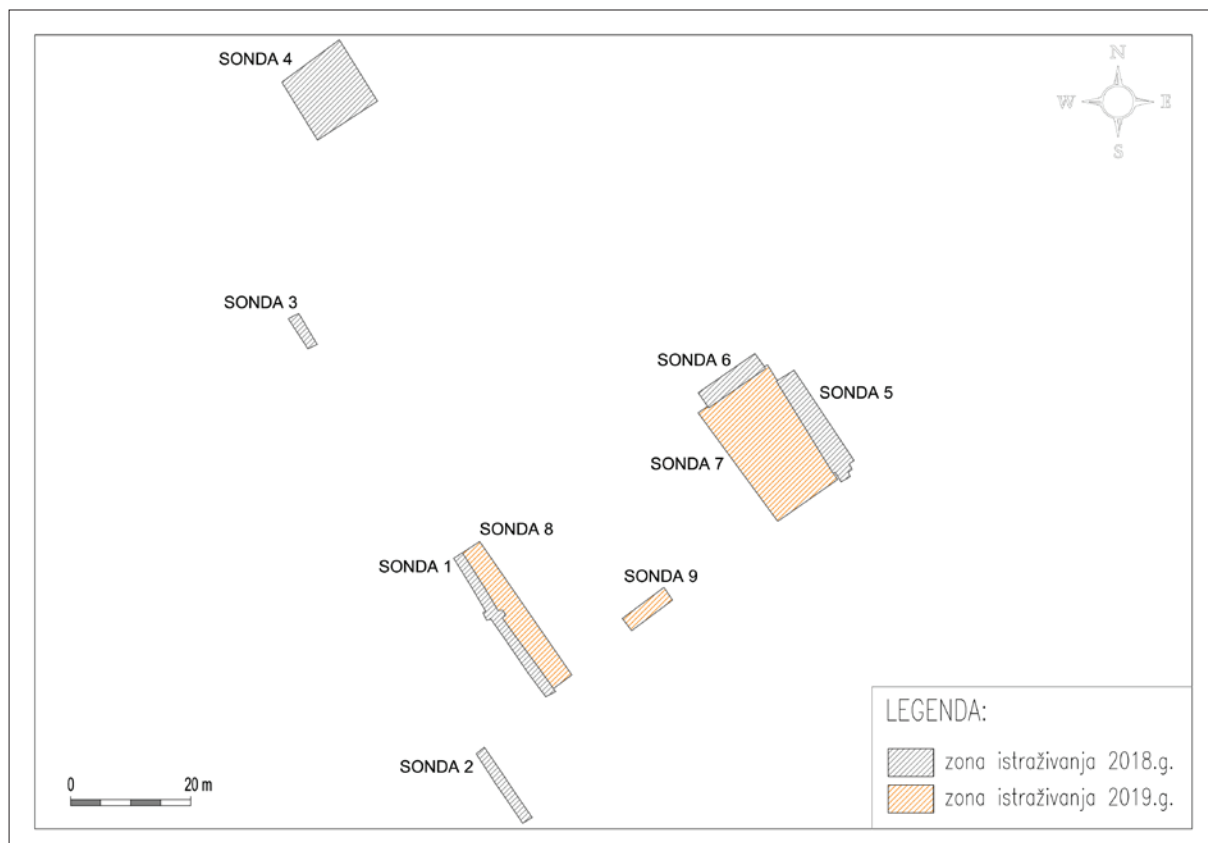
1 Istraživanja su provedena od 01. srpnja do 03. kolovoza 2019. godine, a u njima je sudjelovala i dr. sc. Daria Ložnjak Dizdar iz Instituta za arheologiju te tri radnika koji su obavljali poslove ručnoga iskopa. Nacrtnu dokumentaciju izradila je tvrtka Arheoplan d.o.o.

2 Inače, iz Lovasa i okolice poznata su brojna prapovijesna arheološka nalazišta (Bunčić 2007: 46), pri čemu je posebno značajan nalaz ostave s početka srednjega brončanog doba koja je otkrivena na višeslojnome naselju na Kalvariji (Vinski 1958). U terenskom pregledu koji je obuhvatio područje južno od sela također su zabilježena brojna arheološka nalazišta (Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009).

3 Antropološku analizu pokojnika iz istraženih grobova provodi dr. sc. Mario Novak iz Instituta za antropologiju, Zagreb.

4 Iako su neka od najznačajnijih nalazišta toga vremena, s vrlo važnim prikupljenim pokretnim arheološkim nalazima, smještena na prostorima istočne Slavonije i zapadnoga Srijema (Osijek, Vinkovci, Dalj, Bogdanovci, Vučedol, Sotin: Brunšmid 1902; 1909; Spajić 1954; 1956; 1962; Vinski, Vinski Gasparini 1962; Majnarić-Pandžić 1973 i dr.), antropološki uzorak kao i spoznaje o grobnome ritualu u potpunosti nedostaju, osim u slučaju kasnohalštatskoga groblja istraživanoga na položaju Vinkovci – Nama (Majnarić-Pandžić 2003).

5 Za dozvolu za iskopavanje zahvaljujemo vlasnici zemljišta poš. gđi. Danici Krpan. Dio istražene površine obuhvatio je i površinu u vlasništvu Općine Lovas te zahvaljujemo poš. gđi. Tanji Cirba, načelnici Općine Lovas, kao i djelatnicima Općine.

Sl. 1 Plan istraženih sondi 2018. – 2019. godine (izradio: Arheoplan d.o.o.)

Fig. 1 Plan of excavated trenches in 2018 – 2019 (prepeare by: Arheoplan Ltd.)

potpunosti mogli uništiti prapovijesne grobove. Tijekom ručnoga iskopa SJ 02 u sondama 7–9 prikupljeni su i keramički ulomci iz različitih razdoblja prapovijesti i srednjega vijeka.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA 2019. GODINE

U nastavku probnih iskopavanja, koja su provedena u okviru FEMINE projekta u srpnju 2019. godine, pronađena su četiri groba – tri kosturna i jedan ukop konja. Kosturni grobovi 4 i 5 te grob/ukop konja 6 nalazili su se u sondi 8 koja je položena između kolnika i nogostupa ispred k.br. 16, upravo na mjestu gdje su vjerojatno pronađeni i neki od grobova koje spominje A. Dorn. Možda ostaci groba 4, od kojega je sačuvan samo zapadni rub grobne rake, pripadaju jednome od grobova koje navodi A. Dorn, a kojega je najvećim dijelom uništio spomenuti ukop kanala za vodovod. Kosturni grob 7 pronađen je uz sjeverni rub sonde 9 koja se nalazila južno od kuće, odnosno istočno od sonde 8. Još je u jugozapadnome dijelu sonde 7, u kojoj ovoga puta grobovi nisu zabilježeni, pronađen ukop kanala SJ 14 s keramičkim nalazima te životinjskim kostima koji se možda može pripisati razdoblju kasnoga srednjeg/ranoga novog vijeka (sl. 3).

Kosturni grob 7 pronađen je u južnome dijelu sonde 9. Grobna raka je pravokutnoga oblika i zaobljenih uglova te orijentacije sjeveroistok – jugozapad. Zapuna groba bila je tamnosmeđe boje, dok su dimenzije grobne rake iznosile 2,46 x 0,92 m. U zapadnome dijelu grobne rake, odmah ispod sloja humusa, pronađene su kosti nogu, dok se u središnjem dijelu nalazio dio lubanje (sl. 5). Među antropološkim ostacima odrasle osobe pronađe-

ni su i ulomci keramičkih posuda – lonca, zdjele i kantharosa – koji na osnovi tipoloških karakteristika pripadaju samome završetku starijega željeznog doba. Prepoznaju se ulomci zdjele bikoničnoga tijela kakve su zabilježene na naseljima bosutske grupe poput Damića gradine u Starim Mikanovcima (Potrebica, Dizdar 2002: 85, T. 3: 9). Zdjele spomenutoga oblika jedan su od prepoznatljivih oblika završne faze bosutske grupe, odnosno starijega željeznog doba, kada se mogu datirati i ulomci lonca te kantharosa. Vjerojatno se radi o keramičkim prilozima kosturnoga groba koji je uništen mlađim ukopom groba 7, a koji su, zajedno s pojedinim dijelovima pokojnika, položeni u gornji dio zapune groba iznad nogu pokojnice pronađene na dnu groba. Možda upravo nastanak mlađega ukopa na mjestu ranijega može objasniti i nešto veće dimenzije grobne rake.

Na dnu groba pronađeni su kosturni ostaci odrasle ženske osobe (sl. 6). Pokojnica je položena u ispruženome položaju na leđa, dok su se podlaktice nalazile na donjem dijelu prsa (sl. 7). Iznad desnoga ramena pronađena je željezna fibula, dok su na lijevoj nadlaktici dokumentirani slabo sačuvani ostaci željeznoga noža. S lijeve i desne strane prsa pronađena je po jedna brončana ranolatenska zoomorfna fibula sa spiralama sastavljenima od po četiri navoja koji su spojeni izvana. Ležište za iglu je pravokutnoga oblika. Oko vrata pokojnice nalazile su se staklene perle – one od prozirnoga/mlječnobijeloga stakla amforastoga oblika te one manje bikoničnoga oblika tamnoplave, oker ili svijetlozelene boje. Keramičkih priloga u grobu nije bilo.

Sličan je položaj ruku zabilježen kod već spomenutoga pokojnika iz groba 2 koji je pronađen 2018. godine te na groblju Novi Sad – Volarsko polje (Anđelić 2017: 35, T. 10; 12). Na spomenutom groblju zabilježene su i

Sl. 2 Položaj sonde 7 u vrtu kuće br. 16 u Ulici A. Starčevića (snimio: M. Dizdar)

Fig. 2 Position of Trench 7 in the garden of 16 A. Starčević Street (photo by: M. Dizdar)

usporedbe za navod A. Dorna o nalazu željeznoga koplja pokraj glave, budući da je isti položaj kopalja (jedno do dva) dokumentiran u grobovima muškaraca. Usporedbe za položaj ruku moguće je donekle pronaći na groblju Stubarlija u južnoj Bačkoj, s razlikom da su na Stubarliji grobovi orijentirani istok – zapad, dok su ruke položene na trbuh (Medović 2007: 67–68). No, treba napomenuti kako su grobovi sa Stubarlije stariji od grobova 2 i 7 iz Lovasa.

U datiranju groba 7 od najveće su važnosti nalazi predmeta nošnje – brončanih fibula te nakita – staklene perle. I dok je željezna fibula slabo sačuvana i prije završetka konzervacije nije moguće odrediti njezin oblik, obje brončane ranolatenske zoomorfne fibule predstavljaju karakterističan oblik LT B1 stupnja te su nošene u paru. Radi se o fibulama kakve su već poznate s nalazišta u istočnoj Slavoniji i zapadnome Srijemu, najvjerojatnije iz uništenih grobnih cjelina, a datirane su u stupanj Čurug, odnosno na sami kraj starijega željeznog doba (Božić 1981: 315). Fibula spomenutoga tipa poznata je s groblja Osijek – Zeleno polje iz kosturnoga groba 9 u kojem se nalazi s astragalnim pojansom s kopčama s tri petlje (Spajić 1954: 13, T. IV: 27). Iz Osijeka su poznate još dvije brončane ranolatenske zoomorfne fibule (Majnarić-Pandžić 1970: 39, T. XXV: 1–2). Iz Dalja su također poznate fibule koje na kraju nožice imaju zoomorfnu glavicu ili se umjesto zoomorfne glavice pri kraju nožice nalazi kuglica (Majnarić-Pandžić 1970: 17, T. III: 5; IV: 1–2; V: 7). Na jugoistočnome dijelu groblja Szentlőrinc pronađena su tri groba (grobovi 40, 63, 65) u kojima su pronađene zoomorfne fibule koje su datirane u prvu polovicu 4. st. pr. Kr., pri čemu su fibulama iz Lovasa najslabije one iz groba 65 (Jerem 1968: 177, Fig. 25: 40/3; 29: 63/4,7; 29: 65/2–3; Popović 1996: 106, Fig. 1: 2–6). Važno je i istovremeno naselje Szajk smješteno jugoistočno od Pečuha te datirano od 5. do 3. st. pr. Kr. na kojem je također zabilježen nalaz brončane ranolatenske zoomorfne fibule (Gáti 2014: 115, Fig. 1). Veliki broj brončanih ranolatenskih zoomorfnih fibula (14) različitih oblika pronađen je u istovremenome bogato opremljenome ženskom kosturnom grobu iz Velike u Požeškoj kotlini koji je datiran u drugu do treće četvrtine 4. st. pr. Kr. (Sokač-Štimac 1984: 121; Majnarić-Pandžić 1996: 35, sl. 1; Dizdar, Potrebića 2002: 113, T. 3–4; Rustoiu 2012: 359, Pl. 1; 2015: 372, Fig. 6; Rustoiu, Ursuțiu 2013: 324, Fig. 5). Ranolatenske zoomorfne fibule iz groba 7 u Lovasu tako se mogu dati-

Sl. 3 Ukop jarka SJ 14 u sondi 7 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 3 A ditch SU 14 in Trench 7 (photo by: M. Dizdar)

Sl. 4 Položaj sonde 8 u Ulici A. Starčevića br. 16 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 4 Position of Trench 8 at 16 A. Starčević Street (photo by: M. Dizdar)

Sl. 5 Nalazi ljudskih ostataka i keramičkih ulomaka u gornjem dijelu ukopa groba 7 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 5 Human remains and ceramic fragments in the upper part of the grave pit 7 (photo by: M. Dizdar)

rati u stupanj Čurug, odnosno u LT B1 (Popović 1996: 115–116, Fig. 11; Rustoiu, Ursuțiu 2013: 324, Fig. 1).

Istovremenu dataciju potvrđuju i nalazi staklenih amforastih perli koje su pronađene oko vrata pokojnice. Najbliži nalazi staklenih perli ovoga oblika također su zabilježeni na groblju Osijek – Zeleno polje u iskopu 4, zajedno sa željeznim kopljem i člancima astragalnoga pojasa, što svjedoči kako se radi o nalazima iz više uništenih grobnih cjelina, odnosno barem dvije (Spajić 1954: 12, T. III: 24). Brojne su amforaste perle pronađene u grobu Srijemska Mitrovica II koji, zanimljivo, ne sadrži niti jedan ranolatenski predmet (Brunšmid 1902: 80, sl. 39: 1–7;

Majnarić-Pandžić 1970: 45, T. XXIII: 5–6). Staklene perle ovoga oblika smatraju se karakterističnim oblikom Čurug stupnja (Božić 1981: 115) te se pretpostavlja kako su mediteranskoga porijekla, pri čemu su poznate iz bogato opremljenih ranolatenskih ženskih grobova u Karpat-skoj kotlini (Popović 1997; Schönfelder 2007: 308–309, Abb. 1–2; Rustoiu 2011: 95–96, Fig. 4; 2015: 365–373, Fig. 3; Blečić Kavur, Kavur 2017: 100–106, sl. 4).

Na osnovi pronađenih nalaza, uz dokumentiranu orijentaciju te položaj ruku pokojnice, grob 7 iz Lovasa treba datirati u završnu fazu srijemske grupe – fazu Čurug (LT B1 stupanj), odnosno u drugu i treću četvrtinu 4. st. pr. Kr.

Sl. 6 Kasnohalštatski kosturni grob 7 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 6 Late Hallstatt inhumation grave 7 (photo by: M. Dizdar)

Kosturni grob 5 pronađen je u sjeverozapadnome dijelu sonde 8. Grobna raka je pravokutnoga oblika i zaobljenih uglova te orijentacije jugoistok – sjeverozapad. Zapuna je bila tamnosmeđe boje, dok dimenzije grobne rake iznose 1,86 x (sačuvana dužina) x 0,63 m, budući da je donji dio potkoljenica presječen ukopom kanala za telefon, a istočni rubni dio groba oštećen je ukopom moderne jame.

U grobu se nalaze dobro sačuvani kosturni ostaci odrasle ženske osobe (sl. 8). Pokojnica je položena u ispruženome položaju na leđa. Ruke su položene uz tijelo te je desna podlaktica blago svinuta prema zdjelici. S lijeve strane prsa nalazila se brončana fibula s niskim lukom koji prelazi u spiralu sastavljenu od četiri navoja koji su povezani iznutra. Na kratkoj nožici, na mjestu dodira s lukom, nalazi se kuglica te se nožica spaja s lukom blizu njegova kraja. Još je jedna ista fibula, koje tako čine par, pronađena nešto niže s lijeve strane prsa. S lijeve strane zdjelice nalazi se željezni nož, dok je između zdjelica bio željezni obruč. Na desnoj podlaktici nalazile su se dvije brončane narukvice s plastično raščlanjenim tijelom nizom okomito postavljenih ovalnih zadebljanja, dok se na krajevima, koji se dodiruju, nalaze malo veća zadebljanja. Unutarnja je strana glatka, dok je tijelo D-presjeka. Oko vrata pokojnice nalazilo se 135 sitnih staklenih perli ovalnoga oblika, od kojih je daleko najviše onih tamnoplave boje, no bilo je i onih zelenih te oker boje. Keramičkih priloga u grobu također nije bilo.

Usporedbe za grob 5 predstavljaju ranolatenski ženski kosturni grobovi 63 i 67 s Karaburme koji imaju orijentaciju zapad – istok, odnosno istok – zapad, pri čemu su ruke kod oba spomenuta groba pokojnice imale položene uz tijelo (Todorović 1972: 26, 28, T. XLII: 2–3; Ljuština, Spasić 2012: 368–369, Fig. 2). Brončane fibule s niskim žičanim lukom, kratkom nožicom na kojoj se nalazi mala kuglica i spiralom s navojima koji su povezani iznutra smatraju se karakterističnim oblikom LT C1 (Božić 1981: 319, T. 2: 26). Tada se datira paljevinski grob 28

Sl. 7 Detalj kosturnoga groba 7 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 7 Detail of the inhumation grave 7 (photo by: M. Dizdar)

s groblja Rospi Čuprija u kojem je, zajedno s keramičkim posudama, željeznom narukvicom i nožem, pronađena mala brončana fibula s niskim lukom i spiralom od četiri iznutra povezana navoja. Na kratkoj nožici, na mjestu dodira s niskim lukom, nalazi se kuglica na kojoj su kružna izbočenja oko kojih su još ona manja. Nožica je prije i iza kuglice narebrena s uskim prstenastim zadebljanjima te se spaja s lukom oko njegove sredine (Todorović 1956: 48, sl. 31; 1963: Y50: 4). S nalazišta Vinkovački Banovci – Ivanci, vjerojatno iz uništenoga groba, potječe manja brončana fibula s malom kuglicom postavljenom na mjestu dodira kratke nožice i niskoga te dugoga luka. Nožica je ispred i iza kuglice narebrena, dok se spirala sastoji od četiri navoja koji su povezani izvana (Dizdar 2001: 107, 109, T. 2: 8). Fibule ovoga oblika poznate su i s groblja u zapadnoj Mađarskoj. Tako s groblja Magyarszerdahely – Homoki-dűlő, iz paljevinskoga groba 15, potječe mala brončana fibula s kratkom nožicom i kuglicom na mjestu dodira s niskim lukom. Spirala se sastoji od četiri iznutra spojena navoja (Horváth 1987: 90, Pl. XII: 1). U paljevinskome grobu 25 na groblju Rezi – Rezicseri pronađene su dvije manje brončane fibule koje imaju kratku nožicu koja se spaja na početak narebrenog luka (Horváth 1987: 108, Pl. XXII: 3–4). I na groblju Sajópetri – Homoki-szőlőskert zabilježene su slične manje brončane fibule koje imaju spiralu sastavljenu od četiri iznutra spojena navoja (paljevinski grob 19/74; kosturni grob 45/112). Spomenuti grobovi datirani su u horizont 6, odnosno u LT C1 (Szabó, Tankó 2018: 43, 77, Fig. 112, Pl. XII: 5; XXVI: 12). U ženskome paljevinskom grobu 425 na

groblju Malé Kosihy također je pronađena manja brončana fibula s malom kuglicom koja se nalazi na mjestu dodira kratke nožice s niskim lukom. Nožica je ispred i iza kuglice narebrena te se spaja s početkom luka. Spirala se sastoji od četiri iznutra spojena navoja. Grob je datiran u LT C1 (Bujna 1995: 82, T. 40C: 2). Fibule iz Lovasa, uz spomenute usporedbe s groblja u Karpatskoj kotlini, mogu se pripisati fibulama tipa 23 koji je datiran u prijelaz LT B2/C1 i u LT C1a (Bujna 1982: 333–334, Abb. 4: 23), odnosno pripadaju skupini BF-Hy1-Ba koja je datirana na kraj LT B2 i početak LT C1 (Bujna 2003: 59, Obr. 26).

Posebno zanimljiv nalaz u grobu 5 predstavlja 135 malih staklenih perli ovalnoga oblika i najčešće tamnoplave boje. U ženskome grobu 63 na Karaburmi iz LT B2 oko vrata pokojnice pronađeno je sedam ovalnih staklenih perli tamnoplave, oker i svijetložute boje promjera od 0,2 do 0,7 cm (Todorović 1972: 27, T. XXII: 5; Ljuština, Spasić 2012: 369, Pl. 1: 4). S druge strane, u istovremene grobu 67, oko vrata pokojnice, nalazilo se 25 malih bikoničnih plavih perli (Todorović 1972: 28, T. XXV: 5; Ljuština, Spasić 2012: 369, Pl. 1: 7), kakve su pronađene i u nešto starijem grobu 7 u Lovasu. S groblja u Kupinovu također potječe 25 kobaltnoplavih staklenih perli nepravilnoga kuglastog oblika (Drnić 2015: 94, sl. 25: 1, T. 39: 1), dok su iz Dalja poznate kobaltnoplave, svijetloplave te oker staklene perle (Drnić 2015: 94, sl. 25: 3). U grobu 7 u Osijeku pronađeno je četrnaest staklenih perli bikoničnoga oblika od tamnomodroga stakla (Spajić 1954: 12), dok su u grobu 11 pronađene bikonične staklene perle –

Sl. 8 Detalj ranolatenskoga kosturnog groba 5 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 8 Detail of the Early La Tène inhumation grave 5 (photo by: M. Dizdar)

Sl. 9 Ukop konja br. 6 (snimio: M. Dizdar)

Fig. 9 Horse burial No. 6 (photo by: M. Dizdar)

pet tamnoplavih, tri crne i jedna zelena (Spajić 1954: 16). Iz groba 13 spominje se devet bikoničnih perli tamnozeleno boje i šest ovalnih svijetlozelene boje (Spajić 1954: 16). U kasnohalštatskome grobu 2 s nalazišta Šid – Belnjača oko vrata pokojnice bile su 32 plave i mliječnobijele perle ovalnoga oblika (Koledin 2012: 109, 111, sl. 1c).

Pokojnica iz groba 5 od obručastoga nakita na desnoj podlaktici imala je dvije brončane narukvice s plastično raščlanjenim tijelom. Par narukvica ovoga oblika pronađen je u kosturnome grobu 22 na groblju Osijek – Zeleno polje te imaju tek blago otvorene krajeve. U grobu se još nalaze brončane fibule tipa Karaburma 63 te astragalni pojas s kopčama s po tri petlje, što ga datira u LT B2 (Spajić 1956: 50, T. X: 1, 7). Iz iskopa 5 s istoga groblja potječe brončana narukvica s gušće postavljenim zadebljanjima i jače rastavljenim krajevima (Spajić 1954: 14, T. V: 30). Na groblju su zabilježene i brončane narukvice s bogatije plastično raščlanjenim tijelom (npr. grob 1: Spajić 1954: 8, T. I: 2). Iz Dalja su također poznate brončane narukvice ovoga oblika. Jedna narukvica ima prebačene krajeve, dok su kod dva para narukvica krajevi otvoreni. Ove se narukvice, inače, povezivalo s fibulama srednjolatenske sheme (Majnarić-Pandžić 1970: 20, T. III: 8; VII: 1–2; XXII: 9). S Karaburme je također poznata brončana narukvica sa zadebljanjima (Todorović 1971: 154, T. LXX: 9; XCV: 73) kao i s obale Dunava kod Zemuna kod koje je izgleda jedan kraj raskucan ili oštećen (Todorović 1971: 156, T. LXX: 4). U kosturnome grobu 7 iz Pečina pokojnica je na lijevoj podlaktici imala sličnu brončanu narukvicu s blago otvorenim krajevima na kojoj se izmjenjuju veća i manja zadebljanja, pri čemu su zadebljanja na oba kraja najveća (Jovanović 2018: 32, 136–137, Pl. 6: 3, Fig. 53: 6). Spomenimo još i raskošnije plastično ukrašene narukvice iz Kupinova te s nepoznatoga nalazišta u Slavoniji ili Srijemu koje su datirane u LT B2 (Drnić 2015: 83–84, T. 36: 3, sl. 23). Iz Donje Doline također su poznati nalazi brončanih narukvica s plastičnim zadebljanjima (Marić 1964: 44–46, T. XVII: 16–17), no ima i onih koje su nešto dekorativnije, odnosno raščla-

njene su s uskim okomitim rebrima koja se izmjenjuju s većim rebrima na kojima se nalaze po tri bradavičasta izbočenja (Marić 1964: 46–49, T. XVIII: 13–16, 18) te su izdvojene kao tip Donja Dolina s najbližim usporedbama na nalazištima smještenima u jugoistočnome dijelu Karpatske kotline (istočna Slavonija, Srijem).

Narukvice poput para iz groba 5 u Lovasu zabilježene su i na grobljima u zapadnoj Mađarskoj. Tako iz ženskoga kosturnog groba 3 s groblja Balatongyörök – Kövesmező, datiranoga u LT B2, potječe slična narukvica koja je raščlanjena s manjim i većim zadebljanjima te ima otvorene krajeve (Horváth 1987: 74, Pl. IV: 8). U kosturnome grobu 22 s groblja Rezi – Rezicseri, u kojem je pokopana djevojčica stara oko 10 godina, pronađena je narukvica s većim zadebljanjima na krajevima koji se dodiruju. U grobu je pronađena i jedna fibula iz LT C1 (Horváth 1987: 107, Pl. XXI: 4), što bi odgovaralo i kontekstu u Lovasu. U kosturnome grobu 31 s istoga groblja, u kojem su također dokumentirani oštećeni kosturni ostaci djevojčice stare oko 10 godina, pronađena je narukvica otvorenih krajeva. Grob je datiran u kraj LT B2 (Horváth 1987: 112, Pl. XXIII: 6). Narukvica iz paljevinskoga groba 51 ima blago rastavljene krajeve (Horváth 1987: 118, Pl. XXVII: 11). U bogato opremljenome ženskom kosturnom grobu 4 s groblja Szomód – Kenderhegy, datiranoga u kraj LT B2, pronađena je narukvica blago rastavljenih većih krajeva (Vadasz 1987: 232, Pl. III: 1). Na groblju Ludas – Varjú-Dűlő, u kosturnome grobu 1274 u kojem je pokopana žena, na lijevoj podlaktici nalazila se plastično ukrašena narukvica blago prebačenih krajeva koja je pripisana tipu BR-C1-C4 te je datirana u horizont 4 (Szabó, Tankó 2012: 80, 100, Pl. XLIX: 6, Fig. 154). S groblja u Kósdu također potječe narukvica s većim zadebljanjima, dok se krajevi dodiruju (Hunyady 1942: T. XXVII: 12).

Narukvice poput onih iz groba 5 u Lovasu izdvojene su kao tip BR-B6 koji je datiran u LT B2c, a odlikuju se gusto postavljenim zadebljanjima, dok se na krajevima nalaze nešto veća zadebljanja koja se dodiruju (Bujna

Sl. 10 Detalj ukopa konja br. 6 sa željeznim žvalama (snimio: M. Dizdar)

Fig. 10 Detail of horse burial No. 6 with iron horse-bit (photo by: M. Dizdar)

2005: 28, Obr. 15). Tako se u kosturnome grobu 396 na groblju Malé Kosihy, u kojem je pokopana odrasla žena, na desnoj podlaktici nalazila brončana narukvica koja ima manja i gušće raspoređena zadržavanja, dok su krajevi nešto širi i tek su neznatno prebačeni (Bujna 1995: 81, T. 39C: 3). U kosturnome grobu 468, u kojem su pronađeni ostaci jelena i nešto malo spaljenih kostiju, nalazio se ulomak narukvice s gusto postavljenim zadržavanjima i fibula s početka LT C1 (Bujna 1995: 93, T. 48B: 2). Na groblju Horný Jatov – Trnovec nad Váhom, u kosturnome grobu 401, pronađena je narukvica koja ima gusto postavljena manja zadržavanja, dok se krajevi dodiruju većim zadržavanjima. Grob je datiran u LT B2 (Benadić et al. 1957: 31, T. IX: 5).

Usporedbe pokazuju kako se narukvice poput onih iz groba 5 u Lovasu pojavljuju u grobovima žena tijekom LT B2, ali i na početku LT C1, odnosno ponekad se primjeri starijega obručastog nakita pronalaze i početkom srednjega latena (Guštin 1984: 324, Beil. 1: 53).

Zanimljiv je položaj željeznoga obručica između zdjelica u grobu 5 iz Lovasa koji može predstavljati jedine ostatke pojasa. Tako su u kosturnome grobu 19 na groblju Pećine kod desne podlaktice pronađena dva željezna obručica promjera 3 i 3,5 cm (Jovanović 2018: 51, Pl. 19: 6). Zanimljiv je položaj keramičkoga obručica u kosturnome grobu 35 s groblja Palárikovo u kojem je pokopana žena stara 50–60 godina, pri čemu se grob datira na početak LT C1. Za keramički obruč, koji je pronađen među zdjelicom, pretpostavlja se medicinska namjena (ginekološki uzrok) (Gardelková-Vrtelová, Ramsel 2018: 100, Fig. 4: 2).

Na osnovi pronađenih nalaza, grob 5 iz Lovasa treba datirati u prijelaz ranoga u srednji latena (LT B2/C1), odnosno na početak 3. st. pr. Kr.

Kosturni grob 4, orijentacije sjeverozapad – jugoistok, nalazio se u istočnome dijelu sonde 8. Grobna raka bila je pravokutnoga oblika i zaobljenih uglova, s tamnosmeđom zapunom. Odrasli pokojnik bio je položen u ispruženome položaju na leđa. Najveći dio grobne rake uništen je ukopom kanala za vodovod, tako da je sačuvan samo zapadni rub groba s nekoliko kostiju desne ruke, dok nalaza nije bilo. Isto tako, u središnjem dijelu groba nalazi se ukop SJ 25 koji je mogao nastati pri iskopu kanala u pokušaju da se prikupe nalazi koji su se vjerojatno nalazili na predjelu prsa.

Grob 6 – ukop konja pronađen je u sjevernome dijelu sonde 8. Grobna raka je pravokutnoga oblika i zaobljenih uglova te orijentacije jugozapad – sjeveroistok. Zapuna je bila tamnosmeđe boje, dok su dimenzije grobne rake iznosile 2,69 x 1,46 m. Lijeva strana konja, odnosno prednje i stražnje noge uništene su ukopom modernih jama te je u tome dijelu sačuvano samo dno grobne rake. Desna prednja i stražnja noga su savijene (sl. 9). U ustima konja pronađene su željezne žvale sa S-uvijenim bočnim stranama koje završavaju na oba kraja koničnim završecima (sl. 10). Središnji dio žvala, koji se nalazio u ustima konja, prije konzervacije nije moguće odrediti.

Žvale iz groba konja 6 pripadaju tipu VA1 prema podjeli W. M. Wernera koji je poznat s nalazišta u Rumunjskoj i jugozapadnoj Ukrajini gdje se datiraju u 4. st. pr. Kr. (Werner 1988: 36–38, 41, T. 18: 118–T. 19: 124). Najbliže usporedbe za željezne žvale ovoga tipa zabilježene su na groblju u Ritopeku gdje su pronađene kao slučajni nalaz. Žvale su duljine 30 cm te imaju konične završetke na S-uvijenim bočnim stranama koje su okrugloga presjeka. Bočne strane su na sredini raskovane u dvije rombične pločice od kojih svaka ima perforaciju, dok je između

njih obruč s kojega visi po jedan osmičasti privjesak. Usni dio žvala sastoji se od dva dijela s uvijenim krajevima koji su spojeni (Todorović 1967: 156, T. III: 8; 1971: 95, br. 372, T. XLIV: 6).⁶

Prostorno Lovasu najbliži ukopi konja zabilježeni su na groblju Vinkovci – Nama gdje su, pored grobova datiranih u kraj 5. i 4. st. pr. Kr., pronađena i tri ukopa konja, od kojih su dva imala konjsku opremu, no bez željeznih žvala. Jedna konjska oprema ima usporedbe na prostoru srednje Europe, dok druga pokazuje povezanost s Donjim Podunavljem (Majnarić-Pandžić 2000: 28–30, T. 1–4; 2003: 490–502, Abb. 8–12). Vjerojatno su istovremeni i tri ukopa konja koja su pronađena u Donjoj Dolini na Timenačkoj gredi. Konji su imali konjsku opremu te željezne žvale (Žeravica 1976: 50). Najveći broj ukopa konja zabilježen je na groblju Szentlőrinc s karakterističnom opremom i željeznim žvalama s kraja 5. i 4. st. pr. Kr. (Jerem 1968: 189–193, Fig. 10–13; 15–17). Spomenimo još ukop konja na groblju Doroslovo u Bačkoj gdje su u grobu 11 pronađeni ostaci konja staroga oko 3 godine koji je bio položen na desnu stranu sa skupljenim prednjim i stražnjim nogama. Pokraj konja pronađeni su spaljeni ostaci pokojnika s keramičkim posudama i ulomkom brončane tordirane narukvice (Trajković 1975: 64, T. LXVI: 4; 2008: 35; Metzner-Nebelsick 2002: 205–206).⁷

Ukop konja iz Lovasa, uz već spomenute nalaze u Vinkovcima, Donjoj Dolini i Szentlőrincu, pripada prepoznatoj skupini ovakvih ukopa u jugoistočnome dijelu Panonije za koju je karakteristično kako su konji ukopani u zasebnim ukopima, odnosno ne nalaze se zajedno u grobovima s pokojnicima. Konji su ukopani sa ili bez konjske opreme te pokazuju povezanost sa širokim prostorom od sjeveroistočne Italije, preko jugoistočnoalpskoga prostora pa sve do Donjega Podunavlja, a datiraju se u 5.–4. st. pr. Kr. (Metzner-Nebelsick 2002: 206; Kmet'ová 2013: 254; 2014: 267; 2017: 99–101; 2018: 276–280, Fig. 4). Ukopi konja zabilježeni su, dakle, na grobljima tzv. srijemske grupe (Lovas, Vinkovci) koja je obilježila razdoblje mlađe faze starijega željeznoga doba na prostoru od Baranje do Srijema (Dizdar 2015; 2019b: 319–323), kojoj se može pripisati i starijih horizont pokopavanja na groblju u Lovasu.

ZAKLJUČAK

Probna arheološka iskopavanja poduzeta u okviru FEMINE projekta na nalazištu Lovas – Ulica A. Starčevića tijekom 2018. i 2019. godine, financiranoga od strane HRZZ-a, potvrdila su pretpostavke kako se radi o izuzetno važnome nalazištu s kraja starijega i početka mlađega željeznoga doba. Rezultati istraživanja provedenih 2019. godine potvrdili su položaj te smjer pružanja groblja koje je smješteno u samome središtu Lovasa, na blagome uzvišenju koje je sa zapadne strane imalo duboki surduk, dok se postupno spuštalo prema jugu i istoku. Navodi A. Dorna koji je zabilježio kako su pri iskopu kanala za vodovod pronađeni kosturni grobovi koji su na osnovi nalaza – željezno koplje i staklene perle – datirani u kraj

6 S istoga nalazišta potječu još jedne slične željezne žvale te lijevani brončani zoomorfni ukrasni dijelovi konjske opreme (Jovanović 1977).

7 Ukop konja možda je presjekao stariji paljevinski grob daljske grupe koji se vjerojatno može datirati u starije željezno doba, o čemu bi svjedočio ulomak brončane tordirane narukvice ili prije fibule s uvijenim lukom. Na groblju Doroslovo s karakterističnim paljevinskim pokopavanjem, datirane od 11. do kraja 7. i početka 6. st. pr. Kr., pronađeni su i mlađi kosturni grobovi koji pripadaju mlađoj fazi starijega željeznoga doba (Ljuština 2010: 60–62, Figs. 4–5, Pl. 5), kada bi se onda možda mogao datirati i ukop konja.

starijega željeznog doba pokazali su se točnima, s time da su istraživanja pokazala kako se pokopavanje na groblju nastavlja do prijelaza ranoga u srednji laten.

U nastavku probnih istraživanja u Ulici A. Starčevića, u sondama 8 i 9 koje su položene uz ulicu, pronađena su tri kosturna groba te ukop konja. S obzirom na pronalazak paljevinskoga groba 1 2018. godine, groblje je tijekom mlađega željeznoga doba bilo biritualno. U kraj starijega željeznoga doba može se, uz grob 2 koji nije sadržavao nalaze, datirati i ukop konja 6 sa željeznim žvalama koje pokazuju kontakte s prostorom Donjega Podunavlja. Radi se o iznimnome nalazu koji, s ukopom konja s lijevanom brončanom opremom iz Vinkovaca, ukazuje na intenzivne kontakte sa zajednicama koje su naseljavale prostore istočno od Đerdapa. Njima je možda istovremen grob 7 bogato opremljene pokojnice koji se, na osnovi nalaza brončanih ranolatenskih zoomorfni fibula i staklenih amforastih perli, može pripisati fazi Čurug koja predstavlja posljednju razvojnu fazu srijemske grupe kada su zabilježeni i najstariji nalazi latenske kulture. Radi li se o dolasku žene s prostora srednje Europe, ili su ranolatenske fibule na prostor zapadnoga Srijema dospjele kao kulturni transfer te su potom postale dio lokalne nošnje, nadamo se razjasniti budućim interdisciplinarnim analizama. U svakome slučaju, radi se o prvome nalazu groba s pripadajućim antropološkim uzorkom faze Čurug. Posebno je zanimljivo što su u zapuni groba 7 pronađeni antropološki ostaci te ulomci keramičkih posuda koji pokazuju kako je ukop groba 7 vjerojatno uništio jedan stariji grob koji bi mogao predstavljati najstariju fazu pokopavanja u Lovasu. Srijemska grupa predstavlja karakterističnu materijalnu ostavštinu, prije svega poznatu iz ženskih kosturnih grobova, koja odgovara posljednjoj fazi razvoja bosutske grupe, odnosno tzv. horizontu kanelirane keramike (Garašanin 1973; Majnarić-Pandžić 1973; Jerem 1968; 1973; Guštin, Teržan 1976; Teržan 1977; Vasić 1987; 1989; Medović 2003; 2007; Medović, Hänsel 2006; Ljuština 2010; Dizdar 2015; 2019b). Najveći broj poznatih nalaza srijemske grupe s nalazišta smještenih na prostorima istočne Slavonije i zapadnoga Srijema poznat je još od kraja 19. stoljeća (Hoernes 1901; Brunšmid 1902; 1909; Vinski, Vinski Gasparini 1962), dok je jedino istraženo groblje poznato s nalazišta Vinkovci – Nama koje se datira u kraj 5. i početak 4. st. pr. Kr. (Majnarić-Pandžić 2003). Grobovi 2, 6 i 7 tako vjerojatno pripadaju istome vremenu kao i grobovi s nalazima koje spominje A. Dorn.

Groblje u Lovasu kontinuirano se nastavlja u mlađe željezno doba o čemu svjedoči pronalazak kosturnoga groba 3 2018. godine s nalazima brončanih fibula te narukvica

i staklenih perli koji se pripisuju LT B2 stupnju (Božić 1981; Guštin 1984). U isto se vrijeme vjerojatno može datirati i slučajaj nalaz zdjele izrađene na lončarskome kolu bikoničnoga tijela postavljenoga na višu cilindričnu nogu (Majnarić-Pandžić 1970: T. XLVII: 7) koja ima usporedbu u ranolatenskome kosturnom grobu 19 s groblja Maňa u Slovačkoj (Benadík 1983: 21, T. XI: 3; Repka 2015: 92–94, Fig. 44A). S obzirom na datiranje zdjele iz Lovasa te njezinu cjelovitost, ona vjerojatno potječe iz groba koji se možda nalazio na istome položaju.

Najmlađa do sada pronađena grobna cjelina je grob 5 s pokopom bogato opremljene pokojnice u kojem su pronađene brončane narukvice koje su karakterističan oblik LT B2 stupnja, no nalazi malih brončanih fibula srednjolatenske sheme datiraju grob na početak srednjega latena, odnosno u LT C1. Možda mu je istovremen ratnički paljevinski grob 1, odnosno moguće je kako se radi o grobovima jednoga prijelaznog horizonta LT B2/C1 koji je prepoznat i na grobljima u Moravskoj (Čižmař 1975: 426). Nalazi iz spomenutih grobova s početka mlađega željeznog doba najbliže usporedbe imaju na grobljima Osijek (Spajić 1954; 1956; 1962), Dalj (Majnarić-Pandžić 1970) i Bogdanovci (Brunšmid 1909) koja također ukazuju na kontinuitet pokopavanja iz starijega u mlađe željezno doba. Na žalost, s ovih groblja nedostaju podaci o jasnim kontekstima nalaza kao i pripadajući antropološki uzorci. Zanimljivo je kako se od ostalih predmeta u grobovima žena još pojavljuju manji željezni noževi koji simbolički ukazuju na svakodnevne aktivnosti koje su žene obavljale u kućanstvima. Isto tako, u niti jednome od pronađenih grobova nisu zabilježeni prilozi keramičkih posuda.

Rezultati probnih istraživanja provedenih 2018. i 2019. godine u Lovasu, s otkrićem biritualnoga groblja datiranoga pronađenim nalazima u kraj starijega i početak mlađega željeznog doba, od iznimne su važnosti u budućim proučavanjima ovoga dinamičnog vremena kada se na prostoru južnoga dijela Karpatske kotline dogodila velika civilizacijska promjena te kulturna i društvena rekonfiguracija. Po prvi puta su dokumentirane zatvorene grobne cjeline s nalazima i pripadajućim antropološkim uzorkom, što će omogućiti provedbu interdisciplinarnih bioarheoloških analiza. Ostvareni rezultati poticaj su za nastavak istraživanja nalazišta ovoga vremena na prostorima zapadnoga Srijema i istočne Slavonije koja mogu ponuditi zanimljive odgovore o kraju starijega te početku mlađega željeznog doba na jugu Karpatske kotline.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Andelić, D. 2017, Nalazi starijeg gvozdenog doba u okolici Novog Sada, *Grada za proučavanje spomenika kulture Vojvodine*, Vol. XXX, 32–47.
- Benadić, B. 1983, *Mana, Keltsches Gräberfeld*, Fundkatalog, Materialia Archaeologica Slovaca V, Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra.
- Benadić, B., Vlček, E., Ambros, C. 1957, *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, Fontes Archaeologica Slovaca I, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Blečić Kavur, M., Kavur, B. 2017, Many shades of translucent: amphoriskos-shaped glass beads from Vičja luka, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 110(1), 93–112.
- Božić, D. 1981, Relativna kronologija mlajše željezne dobi v jugoslovenskem Podonavju, *Arheološki Vestnik*, Vol. XXXII, 315–336.
- Brunšmid, J. 1902, Prehistorijski predmeti iz Srijemske županije, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, n.s. VI, 68–86.
- Brunšmid, J. 1909, Prehistorijski predmeti iz Srijemske Županije, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, n.s. X, 231–237.
- Bujna, J. 1982, Spiegelung der Sozialkultur in latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken, *Památky Archéologické*, Vol. LXXXIII, 312–431.
- Bujna, J. 2003, Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska (Typovo-chronologické triednie LT B- a C1-spón), *Slovenská Archeológia*, Vol. LI/1, 39–108.
- Bujna, J. 2005, *Kruhový šperk z laténskych ženských hrobov na Slovensku*, Filozofická fakulta UKF – Archeologický ústav SAV, Nitra.
- Bunčić, M. 2007, Topografija pretpovijesnih nalazišta u Vukovaru, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s. Vol. XL, 35–72.
- Čizmaš, M. 1975, Relativni chronologie keltských pohrebišt na Morave, *Památky Archéologické*, Vol. LXVI/2, 417–437.
- Dizdar, M. 2001, Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 18, 103–134.
- Dizdar, M. 2013, *Zvonimirovo – Veliko polje, Groblje latenske kulture 1*, Monographiae Instituti Archaeologici 8, Institut za arheologiju, Zagreb.
- Dizdar, M. 2015, Late Hallstatt Female Grave from Belišće. A Group of Late Hallstatt Finds in the Lower Drava Valley, in: *Beiträge zur Hallstattzeit am Rande der Südostalpen*, Akten des 2. Internationalen Symposiums am 10. und 11. Juni 2010 in Wildon (Steiermark/Österreich), Gutjahr Ch., Tiefengraber G. (eds.), Internationale Archäologie, Arbeitsgemeinschaft, Symposium, Tagung, Kongress, Band 19, Heimgst-Studien 3, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 45–60.
- Dizdar, M. 2019a, Rezultati istraživanja u Lovasu (zapadni Srijem) – Otkriće ranolatskoga biritualnog groblja, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XV, 9–18.
- Dizdar, M. 2019b, New Late Hallstatt Finds from the Vinkovci Region (Eastern Croatia): A Contribution to the Study of Impacts from the Balkans to the southeastern Carpathian Basin, in: *Zbornik radova u čast 80. g. života Rastka Vasića*, Filipović V., Bulatović A., Kapuran A. (eds.), Arheološki institut, Beograd, 319–343.
- Dizdar, M., Ložnjak Dizdar, D. 2009, Terenski pregledi područja općina Ilok, Lovas i Tovarnik u 2008. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. V, 117–121.
- Drnić, I. 2015, *Kupinovo. Groblje latenske kulture / Kupinovo. A La Tène culture cemetery*, Katalozi i monografije 12, Arheološki muzej Zagreb, Zagreb.
- Garašanin, M. 1973, Gvozdeno doba III (Sremska grupa zapadnobalkanskog kompleksa), in: M. Garašanin, *Praistorija na tlu Srbije II*, Srpska književna zadruga, Beograd, 511–515.
- Gáti, Cs. 2014, On the Crossroads of Cultures. Cultural and Trade Connections of the Site of Szajk in South Transdanubia in the six-fourth Centuries BC, in: *Iron Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin*, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 10–13 October 2013, Berecki S. (ed.), Bibliotheca Musei Marisiensis, Seria Archaeologica VII, Editura Mega, Târgu Mureș, 115–138.
- Gardelkova-Vrtelová, A., Rams, P. C. 2018, The Remarkable Burials of a Female with Signs of Medical Care at the Cemetery of Palárikovo, *Študijné Zvesti*, Vol. 63, 95–106.
- Guštin, M. 1984, Die Kelten in Jugoslawien, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, Vol. 31, 305–363.
- Guštin, M., Teržan, B. 1976, Malenškova gomila v Novem mestu, Prispevek k poznavanju povezav med jugovzhodnim alpskim svetom, severozahodnim Balkanom in južno Panonijo v starejši železni dobi, *Arheološki Vestnik*, Vol. XXVI, 188–202.
- Hoernes, M. 1901, Funde verschiedener Altersstufen aus dem westlichen Syrmien, *Mitteilungen der Prä-historischen Commission der Kais. Akademie der Wissenschaften I*, Vol. 5, 265–289.
- Horváth, L. 1987, The Surroundings of Keszthely, in: *Corpus of Celtic Finds in Hungary vol. I, Transdanubia 1*, Budapest, 63–178.
- Hunyady, I. 1942, *Kelták a Kárpátmedencében. Táblakötet*, Dissertationes Pannonicae II.18, A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Éremés Régiségtani Intézete, Budapest.
- Jerem, E. 1968, The Late Iron Age Cemetery of Szentlőrinc, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 20, 159–208.
- Jerem, E., 1973, Zur Geschichte des späten Eisenzeit in Transdanubia: späteisenzeitliche Grabfunde von Beremend, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 25/1–2, 65–86.
- Jovanović, B. 1977, Primerci životinjskog stila skitskog i tračkog gvozdenog doba u Jugoslaviji, *Starinar*, Vol. XXVII (1976), 19–33.
- Jovanović, B. 2018, *Early La Tène Pećine Necropolis*, Arheološki institut, Beograd.
- Kmet'ová, P. 2013, „Masters of Horses“ in the West, „Horses Breeders“ in the East? On the Significance and Position of the Horse in the Early Iron Age Communities of the Pannonian Basin, in: *Interpretierte Eisenzeit. Fallstudien, Methoden, Theorie*, Tagungsbeiträge der 5. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie, Karl R., Leskovar J. (eds.), Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 37, Oberösterreichisches Landesmuseum, Linz, 247–258.
- Kmet'ová, P. 2014, *Deponovanie koní na pohrebiskách z doby halštatskej v priestore panónskej panvy*, Dissertationes archaeologicae Bratislavenses 2, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická Fakulta, Bratislava.
- Kmet'ová, P. 2017, Contacts between the Late Hallstatt groups of the Pannonian Basin, the south-east Alpine Hallstatt region and ancient Veneti from the perspective of horse burials, in: *Inter-regional contacts during the first millenium B.C. in Europe*, Proceedings from the session organized during the 19th meeting of European Association of Archaeologist, held in Pilsen (5th – 9th September 2013), Trefný M., Jennings B. (eds.), University of Hradec Králové, Hradec Králové, 92–117.
- Kmet'ová, P. 2018, 'And Four Strong-Necked Horses He Threw Swiftly on the Pyre...'. On Human-Horse Relationship in the Early Iron Age Central Europe from the Perspective of Interregional Contacts, in: *EYΔAIMΩN. Studies in Honour of Jan Bouzek*, Pavúk P., Klontza-Jaklová V., Harding A. (eds.), Opera Facultatis philosophiae Universitatis Carolinae Pragensis, Vol. XVIII, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Prague, 267–289.
- Koledin, J. 2012, O jednom novijem nalazu iz gvozdenog doba u Sremsu, *Starinar*, Vol. LXII, 107–112.
- Ljuština, M. 2010, The Late Hallstatt Communities in the Serbian part of the Danube Basin, in: *Iron Age Communities in the Carpathian Basin*, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 9–11 October 2009, Berecki S. (ed.), Bibliotheca Musei Marisiensis, Seria Archaeologica II, Editura Mega, Cluj-Napoca, 59–78.
- Ljuština, M., Spasić, M. 2012, Celtic Newcomers between Traditional and Fashionable Graves 63 and 67 fom Karaburma, in: *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 7–9 October 2011, Berecki S. (ed.), Bibliotheca Musei Marisiensis, Seria Archaeologica V, Editura Mega, Târgu Mureș, 391–399.
- Majnarić-Pandžić, N. 1970, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, Acta Musei Cibalensis 2, Vinkovci.
- Majnarić-Pandžić, N. 1973, Vinkovci kod Silosa – kasnohalštatski grobovi, *Arheološki pregled*, Vol. 15, 39–40.
- Majnarić-Pandžić, N. 1996, Nekoliko napomena o uvođenju ranolatskog stila u sjevernu Hrvatsku i Bosnu, *Arheološki radovi i rasprave*, Vol. 12 (1995), 31–53.
- Majnarić-Pandžić, N. 2000, O pojavi novih tipova konjske opreme iz završnog starijeg željeznog doba u istočnoj Hrvatskoj, *Opuscula archaeologica*, Vol. 23–24, 27–38.
- Majnarić-Pandžić, N. 2003, Ein späthallstattzeitliches Gräberfeld in Vinkovci (Nordkroatien) und das Problem eines neuen Phänomens der Pferdeausstattung in diesem Gebiet, *Germania*, Vol. 81/2, 481–511.
- Marić, Z. 1964, Donja Dolina, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, NS Vol. XIX, 5–128.
- Medović, P. 2003, Bestattungen in der Älteren Eisenzeit im Gebiet der Bosut-Gruppe, in: *Sahrnjanivanje u bronzano i gvozdeno doba*, Simpozijum, Čačak, 4.–8. septembar 2002., Bojović N., Vasić M.

- (eds.), Narodni muzej Čačak, Čačak, 101–107.
- Medović, P. 2007, *Stubarlija, Nekropola naselja Feudvar kod Mošorina (Bačka)*, Posebna izdanja, Knjiga XX, Muzej Vojvodine, Novi Sad.
- Medović, P., Hänsel, B. 2006, Die Srem-Gruppe – Nekropolen bei den Siedlungen der Bosut-Gruppe, in: *Homage to Milutin Garašanin*, Tasić N., Grozdanov C. (eds.), Serbian Academy of Sciences and Arts – Macedonian Academy of Sciences and Arts, Beograd, 489–512.
- Metzner-Nebelsick, C. 2002, *Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*, Vorgeschichtliche Forschungen 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf.
- Popović, P. 1996, Early La Tène Between Pannonia and the Balkans, *Starinar*, Vol. XLVII, 105–125.
- Popović, P. 1997, Les perles de verre en forme de vase ou d'amphore sur l'espace entre la mer Adriatique et le Danube, *Starinar*, Vol. XLVIII, 165–171.
- Potrebica, H., Dizdar, M. 2002, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 19, 79–100.
- Repka, D. 2015, *Odras historických udalostí staršej doby laténskej v hrbovej výbave na keltských pohrebiskách v Karpatскеj kotline*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra.
- Rustoiu, A. 2011, Celto-Pontica. Connections of the Celts from Transylvania with the Black Sea, *Pontica*, Vol. XLIV, 91–111.
- Rustoiu, A. 2012, The Celts and Indigenous Populations from the Southern Carpathian Basin. Intercommunity Communication Strategies, in: *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 7–9 October 2011, Berecki S. (ed.), Bibliotheca Musei Marisicensis, Seria Archaeologica V, Editura Mega, Târgu Mureş, 357–390.
- Rustoiu, A. 2015, Amphora-Shaped Glass and Coral Beads. Distant Cultural Connections in the Carpathian Basin at the Beginning of the Late Iron Age, *Archäologische Korrespondenzblatt*, Vol. 45/3, 365–377.
- Rustoiu, A., Ursuțiu, A. 2013, Celtic Colonization in Banat. Comments Regarding the Funerary Discoveries, in: *The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages*, Proceedings of the 12th International Congress of Thracology, Târgoviște 10th–14th September 2013, „Necropolises, Cult Places, Religion, Mythology“, Sirbu V., Ștefănescu R. (eds.), Muzeul Brăilei – Editura Istros, Braşov, 323–345.
- Schönfelder, M. 2007, Zurück aus Griechenland – Spuren keltischer Söldner in Mitteleuropa, *Germania*, Vol. 85/2, 307–328.
- Sokač-Štimac, D. 1984, Prilog arheološkoj topografiji Požeške kotline u svjetlu iskopavanja 1980. godine, in: *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, Znanstveni skup Vukovar 6-9.X.1981.*, Majnarić-Pandžić N. (ed.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Hrvatsko arheološko društvo, 129–142.
- Spajić, E. 1954, Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka, *Osječki zbornik*, Vol. IV, 7–18.
- Spajić, E. 1956, Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka, *Osječki zbornik*, Vol. V, 47–53.
- Spajić, E. 1962, Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka, *Osječki zbornik*, Vol. VIII, 37–55.
- Szabó, M., Tankó, K. 2012, La nécropole celtique à Ludas-Varjú-Dűlő, in: *La nécropole celtique à Ludas – Varjú-Dűlő*, Szabó M. (ed.), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 9–152.
- Szabó, M., Tankó, K. 2018, La nécropole celtique à Sajópetri – Homoki-Szölöskert, in: *La nécropole celtique à Sajópetri – Homoki-Szölöskert*, Szabó M. (ed.), L'Harmattan Paris, Paris, 9–222.
- Teržan, B. 1977, O horizontu bojevnih grobova med Padom in Donavo v 5. in 4. stol. pr. n. št., in: *Keltske študije*, Guštin M. (ed.), Posavski muzej Brežice knjiga 4, Brežice, 9–21.
- Todorović, J. 1956, Praistoriska nekropola na Rospi Čupriji kod Beograda, *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, Vol. III, 27–62.
- Todorović, J. 1963, *Rospi Čuprija, Nécropole de l'Époque de La Tène à Beograd*, Inventaria Archaeologica 6, R. Havelt Verlag, Bonn.
- Todorović, J. 1967, Praistorijske nekropole u Ritopeku, *Starinar*, Vol. XVII, 153–160.
- Todorović, J. 1971, *Katalog praistorijskih metalnih predmeta*, Katalog III, Muzej grada Beograda, Beograd.
- Todorović, J. 1972, *Praistorijska Karaburma I – nekropola mlađeg gvozdene doba*, Dissertationes et Monographiae XIII, Muzej grada Beograda, Beograd.
- Trajković, Č. 1975, Doroslovo, Sombor – halštatska nekropola, *Arheološki pregled*, Vol. 16, 62–64.
- Trajković, D. 2008, *Đepfeld – Nekropola starijeg gvozdene doba kod Doroslova*, Gradski muzej Sombor, Sombor.
- Vadász, É. 1987, Komárom County II., in: *Corpus of Celtic Finds in Hungary vol. I, Transdanubia I*, Kovács T.-F., Petres É., Szabó M. (eds.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 231–248.
- Vasić, R. 1987, Sremska grupa zapadnobalkanskog kompleksa, in: *Praistorija jugoslovenskih zemalja. V: Željezno doba*, Benac A. (ed.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 555–558.
- Vasić, R. 1989, Jedan prilog proučavanju Sremske grupe, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, Vol. XXVII/25, 103–113.
- Vinski, Z. 1958, Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser. Vol. I, 1–34.
- Vinski, Z., Vinski-Gasparini, K. 1962, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-sremsko Podunavlje, *Arheološki radovi i rasprave*, Vol. II, 263–293.
- Werner, W. M. 1988, *Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mittleren Donau*, Prähistorische Bronzefunde Abteilung XVI, Band 4, C.H. Beck, Stuttgart.
- Žeravica, Z. 1976, Timenačka greda, Donja Dolina – nekropola mlađeg željeznog doba, *Arheološki pregled*, Vol. 18, 50–51.

SUMMARY

In July 2019, the Institute of Archaeology continued the trial archaeological excavations of the prehistorical site in A. Starčević Street in Lovas (Vukovar-Syrmian County). The excavations were undertaken within the research project of the Croatian Science Foundation, *Iron Age Female Identities in the Southern Carpathian Basin (FEMINE / IP-06-2016-1749)*. One of the scientific goals of the project is the research of the Iron Age cemeteries in the Danube area, which belong to the phases without any finds of closed funerary complexes with anthropological samples that would testify about the different aspects of female social identities. Therefore, the trial excavations were undertaken in A. Starčević Street at the end of 2018 to verify the knowledge about the existence of the cemetery dated to the younger phase of the Early Iron Age that was discovered in the mid-1970s by A. Dorn. The trial excavations discovered three graves – two inhumations and one cremation – dated to the end of the Early Iron Age and the beginning of the Late Iron Age.

The excavations from July 2019 focused on defining the layout of the cemetery and discovering new funerary complexes to verify the collected chronological insights on the earliest burials in the cemetery. Characteristic finds of female costume and jewellery items could testify about different aspects of female social identities at the transition from the Early to Late Iron Age. Three trenches were excavated (Fig. 1) in the space between the road and the pavement (Fig. 4) and in the part of the garden and yard at house number 16 (Fig. 2). In 2018 and 2019, a total of 725 m² of the site was excavated. All the explored trenches contained numerous fills of modern burials and the remains of structures built at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Also, the trial excavations uncovered four graves – three inhumation graves and one horse burial. The remains of grave 4, where only the western edge of the grave pit has been preserved, may belong to one of the graves mentioned by A. Dorn, which was mostly destroyed by digging for the waterworks.

Inhumation grave 7 in trench 9 has a rectangular grave pit with rounded corners. In the western part of the grave pit, right under the layer of humus, there were anthropological remains and potsherds (Fig. 5), which probably belonged to an older grave that was destroyed by the younger pit for grave 7. There were skeletal remains of an adult woman at the bottom of the grave (Fig. 6). The woman was stretched out and lying on her back. Her hands were lying along her body, with the forearms lying on the lower chest (Fig. 7). There was an iron fibula above the right shoulder and the badly preserved remains of an iron knife on the left upper arm. On both the left and the right side of the chest, there was an Early La Tène bronze zoomorphic fibula with spring of four coils with external chord. There were glass beads around her neck: amphora-shaped transparent/milky glass beads and smaller biconical dark blue, ochre, or light green beads. The most important finds for the dating of grave 7 are the items of costume and jewellery. These are fibulae which are already known from the sites in eastern Slavonia and western Syrmia (e.g. Osijek, Dalj) and dated to the Čurug phase (LT B1) or to the very end of the Early Iron Age. The same dates are confirmed by the amphora-shaped glass beads. The closest glass beads of this shape have been found in the Osijek – Zeleno polje cemetery, in grave Srijemska Mitrovica II, in a grave from Velika etc. On the basis of the finds, grave 7 from Lovas should be dated to the final phase of the Syrmia group – the Čurug phase (LT B1), i.e. the second and third quarter of the 4th cent. BC.

Inhumation grave 5 in trench 8 has a rectangular grave pit with rounded corners. It contained well-preserved skeletal remains of an adult woman (Fig. 8). She was stretched out and lying on her back. Her hands were lying along her body, with the right forearm slightly bent towards the pelvis. On the left side of her chest, there was a bronze fibula with a low bow turning into a spring of four coils with internal

chord. The short foot has a knob on the joint with the bow and it merges with the bow near its end. Another fibula of the same kind was found a bit lower, on the left side of the chest. There was an iron knife on the left side of the pelvis and an iron ring in between the pelvis. The right forearm had two bronze bracelets with the body segmented in relief by a series of vertical oval thickenings. The terminals, which are touching, have thickenings that are a little bigger. The interior side is smooth; the body is D-sectioned. Around the woman's neck there were 135 tiny oval glass beads, almost all of them dark blue, but some were green and ochre in colour. Bronze fibulae with a low wire bow, a short foot with a small knob, and a spring with coils connected with internal chord, are considered a characteristic form of LT C1. Fibulae of this kind have been found in cemeteries in Hungary and southwestern Slovakia, i.e. they belong to the BF-Hyl-Ba group, dated to the end of LT B2 and the beginning of LT C1. Bronze relief-segmented bracelets have been found in inhumation grave 22 in the Osijek – Zeleno polje cemetery, in Dalj, Karaburma, and in cemeteries in Hungary and southwestern Slovakia. They have been classified as type BR-B6, dated to LT B2c. On the basis of the finds, grave 5 from Lovas should be dated to the transition from the Early to Middle La Tène (LT B2/C1), i.e. to the beginning of the 3rd cent. BC.

Grave 6 – the horse burial – was found in trench 8. It has a rectangular grave pit with rounded corners. The left side of the horse was destroyed by the digging of modern pits. The right front and back leg are bent (Fig. 9). The horse's mouth contained an iron bit with S-twisted sides ending with conical terminals at both ends (Fig. 10). The bit from horse grave 6 belongs to the VA1 type, known from sites in Romania and southwestern Ukraine, where it was dated to the 4th cent. BC. The closest parallels have been found at the Ritopek cemetery. Geographically, the horse burials closest to Lovas are those in the Vinkovci – Nama cemetery, where three horse burials have been found along with graves dated to the end of the 5th cent. and the 4th cent. BC. The three horse burials from the Timenačka ridge at Donja Dolina are probably contemporary to it. The horse burial at Lovas belongs to a group known from eastern Pannonia, characterised by separate horse burials and dated to the 5th and 4th cent. BC.

The trial archaeological excavations undertaken within the FEMINE project at the site of A. Starčević Street in Lovas in 2018 and 2019 have confirmed the hypothesis that this is an exceptionally important site from the end of the Early Iron Age and the beginning of the Late Iron Age. The cemetery stands on a gentle elevation in the very centre of Lovas. Grave 2 with no finds and horse burial 6 with the iron bit can be dated to the end of the Early Iron Age. They could be contemporaneous with grave 7 containing a richly decorated woman, which can be associated with the Čurug phase on the basis of the finds of Early La Tène bronze zoomorphic fibulae and amphora-shaped glass beads. Whether the woman arrived from central European region, or the Early La Tène fibulae arrived to the area of western Syrmia by means of cultural transfer and became a part of the local costume – that is what we hope to clarify in future interdisciplinary analyses. The Lovas cemetery continues into the Late Iron Age, as testified by inhumation grave 3, containing bronze fibulae and bracelets and glass beads associated with phase LT B2. The youngest funerary complex is grave 5, with the burial of a richly equipped woman containing bronze bracelets that are a characteristic form of phase LT B2, but the finds of small bronze fibulae of the Middle La Tène scheme date the grave to the beginning of the Middle La Tène, i.e. to LT C1. The finds from the beginning of the Late Iron Age in these graves have the closest parallels in the cemeteries of Osijek, Dalj, and Bogdanovci, which also point to burial continuity from the Early to Late Iron Age.

The results of the trial excavations in Lovas from 2018 and 2019 are exceptionally important for future research on the period of cultural and social reconfiguration in the southern Carpathian Basin, since this is the first discovery of closed funerary complexes with finds and the associated anthropological sample.